

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ЖИТОМИРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРОЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ЛОПАЧУК Сергій Олександрович

**УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

АВТОРЕФЕРАТ

**дипломної роботи
зі спеціальності 8.03060104 «Менеджмент ЗЕД»
ОКР «Магістр»**

Житомир – 2016

Керівник дипломної роботи: доктор економічних наук, професор
Скидан Олег Васильович
Ректор Житомирського
національного агроекологічного
університету

Рецензент: доктор економічних наук, професор
Зінчук Тетяна Олексіївна
завідувач кафедри менеджменту ЗЕД
Житомирського національного
агроекологічного університету

Захист відбудеться 19 лютого 2016 р. о 9:00 на засіданні
Екзаменаційної комісії Житомирського національного агроекологічного
університету за адресою: 10008, м. Житомир, бульвар Старий, 7, ауд. 508.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сьогодні відбуваються значні зміни в економіці України, які характеризуються посиленням процесів глобалізації, усуненням бар'єрів, стримуючих розвиток економічних зв'язків з іншими суб'єктами світової економіки. Це відкриває нові можливості для використання вітчизняними підприємствами зовнішніх чинників розвитку, залучення з-за кордону фінансових і технологічних ресурсів, застосування виробничого й управлінського досвіду, розширення ринків збуту. Разом з тим, зміни, що відбуваються у зв'язку із реформуванням економічних відносин, вимагають удосконалення організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання.

Зовнішня торгівля дає країнам можливість спеціалізуватися на тих видах діяльності, в яких вони мають порівняльні переваги, і підпорядковує національних виробників здоровій дисципліні, що її потребує конкуренція з іноземними компаніями. Це зумовлює вищу продуктивність і зростання життєвого рівня, оскільки споживачі дістають змогу користуватися ширшим вибором товарів та послуг за нижчими цінами. Нарощування експорту країни, збільшення або, принаймні, збереження його питомої ваги у світовій торгівлі, є надзвичайно важливим чинником функціонування національної економіки будь-якої держави. З огляду на значний ресурсний потенціал, вигідне геополітичне положення України, втілення в життя стратегії інтеграції до світового економічного простору, насамперед до Європейського Союзу з одного боку, та зростаючий рівень конкуренції на зовнішніх ринках, з іншого, зумовлюють необхідність удосконалення системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектору країни в цілому та Житомирської області зокрема.

Проблеми управління, регулювання та стимулювання зовнішньоекономічної діяльності України, у т.ч. й в аграрному секторі, досліджувалися багатьма вченими. У першу чергу слід назвати наукові праці А. Альохіна, В. Авер'янова, В. Будкіна, І. Бураковського, В. Власова, А. Гальчинського, В. Геєця, В. Горьового, В. Губенка, Б. Данилишина, С. Дем'яненка, Т. Зінчук, С. Кваші, О. Кириченка, А. Кредісова, Л. Михайлової, А. Мокія, О. Онищенко, М. Павловського, М. Портера, П. Саблука, О. Шпичака та ін. Вже впродовж тривалого часу приділяється значна увага дослідженню аспектів ефективності управління зовнішньоекономічною діяльністю, формуванню та використанню експортного потенціалу у працях І. Васіної, А. Вічевича, І. Жиглей, Ф. Зінов'єва, Л. Кадуріної, Ю. Макогона, О. Максимця, В. Пархоменка, І. Паски, Л. Островського та ін. Нагромаджений науковий потенціал слугує базою для аналітичних досліджень і закономірностей здійснення зовнішньоекономічних зв'язків. Однак наукові дослідження потребують розширення з урахуванням зміни соціально-економічного середовища в Україні та світі, зокрема це стосується аграрного сектора в світлі останніх викликів.

Мета і задачі дослідження. Мета роботи полягає у обґрунтуванні напрямів формування ефективної системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектора Житомирської області.

Мету роботи конкретизовано у задачах:

- дослідити теоретичні основи організації та управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства;
- висвітлити методику визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектора;
- проаналізувати динаміку розвитку експортно-імпортних продукцією аграрного сектора Житомирської області;
- оцінити надходження іноземних інвестицій в аграрний сектор Житомирської області;
- оцінити конкурентоспроможності експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції та продовольства;
- запропонувати шляхи удосконалення зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств;
- спрогнозувати можливі економічні зміни в зовнішньоекономічній діяльності підприємств аграрного сектора Житомирської області;
- запропонувати стратегічні напрями зростання ефективності зовнішньоекономічній діяльності в агропромисловому виробництві.

Об'єктом дослідження є процес управління господарською та зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектора.

Предмет дослідження – теоретичні, методичні та прикладні аспекти покращення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектора.

Методи дослідження. Обґрунтованість одержаних результатів роботи обумовлена використанням загальнонаукових і спеціальних методів пізнання: *абстрактно-логічний* (дослідження умов здійснення зовнішньоекономічної діяльності, вплив тенденцій розвитку світового ринку, для проведення теоретичного узагальнення, формування висновків і рекомендацій щодо удосконаленню організації та управління ЗЕД); *монографічний* (при узагальненні передового досвіду, дослідження динаміки розвитку підприємства); *економіко-математичний* (моделювання експорту продовольства та сільськогосподарської продукції Житомирської області на зарубіжні ринки); *SWOT-аналізу* (дослідження можливостей і загроз у зовнішньоекономічній діяльності підприємства) й інші методи.

Інформаційною базою під час написання магістерської роботи були закони України з питань зовнішньоекономічної діяльності, вітчизняні та закордонні видання, міжнародні угоди та конвенції, учасницею яких є Україна, матеріали періодичних видань, статистичні дані Служби статистики України та Головного управління статистики у Житомирській області.

Елементи наукової новизни одержаних результатів. У дослідженні викладено положення, висновки та рекомендації, які спрямовані на розв'язання конкретного наукового завдання щодо удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного

сектора. Основні результати, що відзначаються науковою новизною, полягають у наступному:

- розроблено прогноз обсягів експорту аграрної продукції Житомирської області на зарубіжні ринки, що дозволяє планувати обсяги виробництва певних видів сільськогосподарської продукції у найближчому майбутньому;
- розроблено матрицю конкурентоспроможності основних експортних видів аграрної продукції Житомирської області, що дозволяє планувати стратегічні напрями трансформації аграрного сектора.

Публікації за темою дипломної роботи. Теоретико-методичні та практичні результати проведених досліджень опубліковані у 1 науковій праці загальним обсягом 0,3 у. д. а.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Основний зміст магістерської роботи викладено на 103 сторінках комп'ютерного тексту. В роботі міститься 11 таблиць, 12 рисунків, 3 додатки. Перелік інформаційних джерел нараховує 82 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, ступінь вивченості наукової проблеми, визначено мету, основні завдання, предмет, об'єкт, методи дослідження, висвітлено елементи наукової новизни і практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі – **«Теоретико-методичні засади формування системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектору»** – досліджено сутність, принципи та види зовнішньоекономічної діяльності підприємств, її значення для бізнесу, теоретичні аспекти і правові засади здійснення зовнішньоекономічної діяльності, особливості організація та управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. Наведено методику визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектора.

Виявлено, що під зовнішньоекономічною діяльністю підприємства слід розуміти таку діяльність суб'єктів зовнішньоекономічних відносин, яка пов'язана із здійсненням різноманітних видів даної господарської діяльності та має місце як на території України, так і за її межами. Значення зовнішньоекономічної діяльності в розвитку всіх країн, у тому числі й України, постійно зростає. Історичний досвід підтверджує вигідність розширення участі країн у міжнародному поділі праці і різноманітних формах міжнародного бізнесу. І навпаки, згортання зовнішньоекономічної діяльності неминуче призводить до уповільнення соціально-економічного розвитку країни, виникнення складних проблем, які неможливо вирішити не лише в економіці, але і в інших сферах суспільного життя. Тому процес

глобалізації та інтернаціоналізації господарського життя можна вважати закономірним з огляду на посилення взаємозалежності між країнами і зростаючу схожість їх економік.

До показників, які прийнято використовувати для визначення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектора відносять наступні: обсяг зовнішньоторговельного обороту, динаміка експорту та імпорту, зовнішньоторговельне саль, товарна та географічна структура експорту та імпорту та ін. (рис. 1).

Рис. 1. Основні показники ефективності зовнішньоекономічної діяльності

Підвищення вимог до конкуренції на світовому агропродовольчому ринку посилює увагу до проблеми оцінювання міжнародної конкурентоспроможності аграрних секторів окремих країн та регіонів. Специалізація регіональної торгівлі і динаміка зовнішньоторговельного обороту аграрною і продовольчою продукцією з країнами світу дає можливість провести аналіз порівняльних переваг вітчизняної агропромислової продукції на

міжнародному ринку. Оскільки конкурентоспроможність є відносною категорією, то показники, що базуються на абсолютних величинах – таких як частка ринку, обсяг експорту та ін., надають недостатньо інформації про конкурентну позицію галузі або товару в національній економіці. Більш інформативними є показники, що ґрунтуються на порівнянні одного сектора з іншими. Серед показників, які найчастіше використовуються зарубіжними вченими, варто виділити індекс відносних порівняльних переваг RCA (Relative Comparative Advantage Index), індекс відносної експортної конкурентоспроможності RXA (Relative Export Advantage Index), індекс відносної залежності від імпорту RMP (Relative Import Penetration Index).

Індекс відносних порівняльних переваг RCA та індекс відносної експортної конкурентоспроможності RXA по суті описують один процес, тому їх можна визначити за формулою:

$$RCA = RXA = \frac{\frac{X_{ij}}{\sum_j X_{nj}}}{\frac{\sum_k X_{ik}}{\sum_n \sum_k X_{nk}}}, \quad (1)$$

де X – експорт, i – країна, j – товар, n – сукупність країн, k – сукупність товарів.

Індекс відносної залежності від імпорту є дуже подібним до індексу RXA, з тією лише різницею, що в даному випадку до уваги береться імпорт, який позначається M :

$$RMP = \frac{\frac{M_{ij}}{\sum_j M_{nj}}}{\frac{\sum_k M_{ik}}{\sum_n \sum_k M_{nk}}}, \quad (2)$$

за умови, що $n \neq i$, $k \neq j$.

Отже, діяльність на зовнішньому ринку в останні роки набуває все більшого значення для підприємств України. Проте часто вітчизняні підприємства не мають достатнього досвіду та інструментів для ефективного ведення конкурентної боротьби на закордонних ринках.

У другому розділі – **«Оцінка та аналіз стану зовнішньоекономічної діяльності у сучасних умовах функціонування аграрного сектора»** – проаналізовано динаміка розвитку експортно-імпортних операцій продукцією аграрного сектора Житомирської області та ідентифіковано основні проблеми експорту продукції. Досліджено стан надходження іноземних інвестицій в сільське господарство Житомирської області. Здійснено оцінка конкурентоспроможності експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції та продовольства.

Аграрний сектор Житомирської області має значний експортний потенціал. Суб'єкти підприємництва експортують значно більше сільськогосподарської та продовольчої продукції ніж імпортують. Протягом останніх п'яти років показники зовнішньоторговельного обороту Житомирської області аграрною продукцією зросли більше ніж у 2 рази (таблиця 1). Торговельний оборот продукції агропромислового комплексу Житомирської області за 2014 р. склав 215,0 тис. дол. США або 22,6% зовнішньоторговельного обороту області. При цьому, експорт аграрної продукції за вказаний період становив 174,7 тис. дол. США, тобто 26,3% від загального експорту області, що співвідноситься із аналогічними показниками в цілому в державі; імпорт – 40,3 тис. дол. США або 14,2% від сукупного імпорту. Сальдо зовнішньої торгівлі агропродовольчою продукцією є позитивним і становить 134,4 тис. дол., а в порівнянні з 2013 р. зовнішньоторговельний оборот продукції груп 1–24 УКТЗЕД збільшився на 41,1% (на 62,6 тис. дол. США), при цьому, зокрема, експорт збільшився на 71,5 % (на 72,8 тис. дол. США), а імпорт зменшився на 20,3% (на 10,3 тис. дол. США). Звичайно ж, сприяла такому серйозному торговому сальдо в першу чергу девальвація національної валюти.

Таблиця 1

**Динаміка експорту-імпорту сільськогосподарської
та продовольчої продукції Житомирської області, тис. дол. США**

Показник	Рік					2014 р. до 2010 р., %
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014	
Експорт	50543,9	73078,1	83037,7	101868,3	174685,9	у 3,5 р. б.
Імпорт	42643,8	45807,2	44332,9	50495,2	40222,9	94,3
Сальдо	7900,1	27270,9	38704,8	51373,1	134463,0	у 17,0 р. б.
% від загального обсягу						
Експорту	12,8	14,2	15,1	16,8	26,3	х
Імпорту	10,0	10,0	11,5	13,1	14,1	х

Аналіз структури експорту продукції свідчить, що 58 % усіх продажів за кордон забезпечує продукція рослинного походження і лише 11 % становить продукція тваринного походження. Готові харчові продукти, тобто перероблена сільськогосподарська продукція у структурі експорту становить дещо більше однієї четвертої (рис. 2). Таким чином аграрний сектор орієнтований на вивіз сировини, а не кінцевих продукції харчування через, що держава та виробники недоотримують значних коштів.

Аграрна галузь Житомирської області демонструє вагомі здобутки. За 2013–2014 маркетинговий рік за межі нашої області відвантажено 750,3 тис. т зерна, з нього на експорт – 716,5 тис. т. В структурі реалізації зерна найбільше реалізовано кукурудзи – 542,5 тис. т, сої – 86,5 тис. т, пшениці – 60,2 тис. т, ріпаку – 49,2 тис. т, жита – 4,1 тис. т, ячменю – 3,6 тис. т, іншого – 4,2 тис. т.

Найвагомішими чинниками формування позитивного сальдо зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією за даний період були: високі обсяги експорту зернових культур – 36,5% від загального експорту продовольства, молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед –

10,3 %, та олії – 9,1 %. Найвищі темпи зростання експорту спостерігалися в торгівлі продуктами рослинного походження (табл. 2.2). Це є свідченням конкурентоспроможності даної групи товарів на світових ринках.

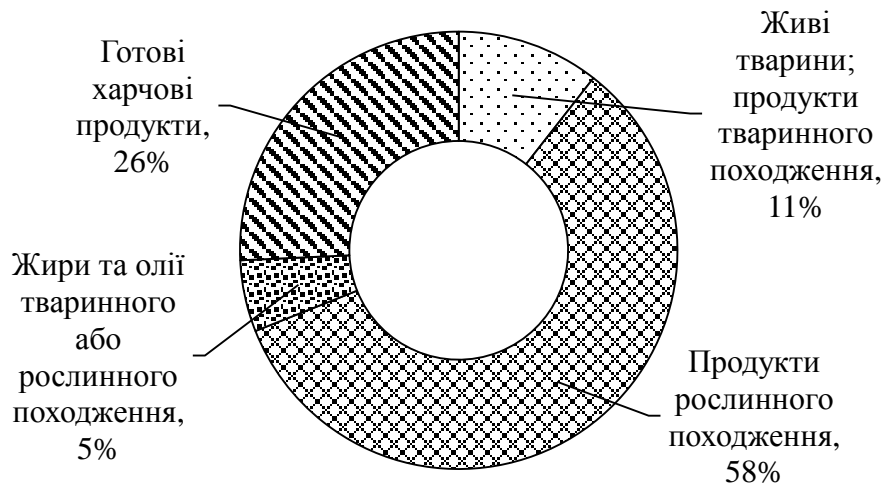

Рис. 2. Структура експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції Житомирської області у 2014 р., тис. дол. США

Динаміка експорту продукції рослинного походження демонструє значне зростання за досліджуваний період. Експорт рослинницької продукції зріс більше ніж у 9 разів. Збільшився і експорт продуктів переробки олійних культур, а саме соняшникової олії у 20,6 разів. Натомість експорт готових харчових продуктів збільшився всього на 35,6 %. Імпорт, навпроти, має тенденцію до зменшення, що є позитивним щодо вітчизняного виробника. Це зумовлено збільшення виробництва продукції в області, а також кон'юнктурними факторами.

Кожен четвертий долар, який отримує Житомирська область, приносить аграрний сектор. Кожен третій долар Україна заробляє на експорті продукції аграрного сектора. Відповідно результати діяльності галузі безпосередньо впливають на валютно-курсову стабільність, накопичення золотовалютних резервів НБУ та зміст економіки в прогнозованих параметрах, як за інфляцією, так і за валютним курсом.

Аналіз структури експорту продовольства і сільськогосподарської сировини Житомирської області показує, що продукція представлена 23 товарами та товарними групами (табл. 2).

Товарна структура експорту продовольства і сільськогосподарської продукції вказує на значну залежність регіону від збуту на зовнішніх ринках окремих товарів. Так, в середньому за 2010–2014 рр. у структурі експорту надзвичайно високою була частка зернових культур, яка складала 21,4 % від вартості експорту аграрної продукції, какао та продуктів з нього – 19,6 %, молока та молочних продуктів, яєць птиці; натурального меду – 12,9 %. Ці три товарні групи у сумі становили 54,0 % усього експорту продовольства і сільськогосподарської сировини з Житомирської області.

Висока частка в експорті продукції кількох товарних груп, особливо зернових культур, ставить регіон у залежності від розвитку кон'юнктурної ситуації на зовнішніх ринках зазначеної продукції, а нестабільність її вітчизняного виробництва робить проблематичним збереженням вже завоюваної частки світового ринку.

Таблиця 2

**Експорт продовольства і сільськогосподарської продукції
Житомирської області в середньому за 2010–2014 рр.**

Показник	Експорт	
	тис. дол. США	структура, %
Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	12451,9	12,9
Овочі	1713,1	1,8
Їстівні плоди та горіхи	3011,7	3,1
Зернові культури	20726,3	21,4
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	6527,6	6,8
Насіння і плоди олійних рослин	8999,4	9,3
Жири та олії тваринного або рослинного походження	4549,1	4,7
Цукор і кондитерські вироби з цукру	5587,4	5,8
Какао та продукти з нього	18969,7	19,6
Готові продукти із зерна	6213,0	6,4
Продукти переробки овочів	262,2	0,3
Різні харчові продукти	2428,5	2,5
Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	846,4	0,9
Залишки і відходи харчової промисловості	4210,1	4,4
Інші	146,8	0,2
Всього	96643,12	100,0

Отже, особливо важливим завданням для області є диверсифікація товарної структури та географічної спрямованості агропродовольчого експорту. Враховуючи дані обставини, актуально провести аналіз поточної міжнародної конкурентоспроможності продовольства і сільськогосподарської продукції Житомирської області та визначити для неї перспективні ринки збуту.

Товарна структура імпорту продовольства і сільськогосподарської сировини Житомирської області представлена великою кількістю товарів, основні з яких представлені в табл. 3. Житомирська область імпортує агропродовольство із 40 країн світу. В структурі імпорту в середньому за 2010–2014 рр. високою була частка насіння і плодів олійних рослин, яка становила 7,2 %, жирів та олії тваринного або рослинного походження – 6,1 %, молока та молочних продуктів – 5,1 %, какао та продуктів з нього – 4,8 %.

На нашу думку, такі агропромислові товари і товарні групи як насіння і плоди олійних рослин, жири та олії тваринного або рослинного походження, молока та молочних продуктів, м'ясо та їстівні субпродукти – економічно необґрунтований імпорт. Цього можна уникнути за умов налагодження виробництва всіх видів сільськогосподарської продукції в обсягах, які повністю забезпечують внутрішні потреби регіону в продовольстві та

виключають його економічно та соціально необґрунтований імпорт. Імпортувати потрібно лише ту продукцію, яку неможливо виростити в наших кліматичних умовах або з економічної точки зору вирощувати і виробляти не вигідно.

Таблиця 3

**Імпорт продовольства і сільськогосподарської продукції
Житомирської області в середньому за 2010–2014 рр.**

Показник	Експорт	
	тис. дол. США	структура, %
Живі тварини	2244,0	2,3
М'ясо та їстівні субпродукти	1611,7	1,7
Риба і ракоподібні	1095,1	1,1
Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	4964,5	5,1
Овочі	2460,4	2,5
Їстівні плоди та горіхи	3462,5	3,6
Зернові культури	2584,5	2,7
Насіння і плоди олійних рослин	6955,0	7,2
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5907,8	6,1
Продукти з м'яса, риби	2626,6	2,7
Цукор і кондитерські вироби з цукру	949,3	1,0
Какао та продукти з нього	4612,0	4,8
Продукти переробки овочів	1357,1	1,4
Інші	3870,0	4,0
Всього	44700,4	46,3

Для виявлення порівняльних переваг зовнішньої торгівлі та спеціалізації товарами аграрного сектора за визначеною методикою проведено вибірка експортної та імпоротної продукції в середньому за 2010–2014 рр. за всіма товарними групами і країнами і розраховані індекси порівняльних переваг RCA (RXA) для експорту та імпорту.

Розглянемо кожну групу товарів та їх середні значення індексу окремо (табл. 4). Так молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед мають конкурентні переваги на ринку СНД та Америки, оскільки значення індексу відносної експортної конкурентоспроможності становить 10,54 та 3,61 відповідно. Овочі можуть конкурувати тільки на ринку країн СНД. На ринку країн СНД всі товарні позиції мають конкурентні переваги за виключенням насіння і плодів олійних рослин, жирів та олій тваринного або рослинного походження та зернових культур. Низькі конкурентні переваги має продукція регіону на ринку країн Європи через високі вимоги до якості та безпечності продовольства та ринку Африки через нерозвиненість цього ринку.

Житомирська область має вагомі порівняльні переваги у зовнішній торгівлі таки продуктами та групами продукції: молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед (10,54 – Америка, 3,61 – СНД), овочі (3,67 СНД), їстівні плоди та горіхи (2,13 Європа, 1,02 СНД), зернові культури (1,01 Азія, 1,85 Африка), продукція борошномельно-круп'яної промисловості

(1,18 Азія, 1,95 Америка, 2,92 СНД, 52,84 Австралія і Океанія), насіння і плоди олійних рослин (1,88 Європа), жири та олії тваринного або рослинного походження (1,57 Азія, 2,02 Австралія і Океанія), цукор і кондитерські вироби з цукру (2,45 Америка, 1,66 інші країни, 5,46 СНД), какао та продукти з нього (2,09 Америка, 6,59 інші країни, 6,23 СНД, 1,33 Австралія і Океанія), готові продукти із зерна (1,74 Америка, 6,60 СНД, 1,05 Австралія і Океанія), продукти переробки овочів (1,02 Америка, 1,81 Європа, 3,55 СНД), різні харчові продукти (6,19 СНД), алкогольні і безалкогольні напої та оцет (3,58 Америка, 50,97 інші країни, 5,61 СНД, 1,81 Австралія і Океанія).

Таблиця 4

**Індекси відносної експортної конкурентоспроможності (RXA)
продовольства і сільськогосподарської продукції Житомирської області,
в середньому за 2010–2014 рр.**

Вид продукції	Азія	Америка	Африка	Європа	Інші	СНД	Австралія і Океанія
Молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	0,79	10,54	0,31	0,41	0,00	3,61	0,03
Овочі	0,71	0,15	0,31	0,65	0,00	3,67	0,11
Їстівні плоди та горіхи	0,59	0,05	0,02	2,13	0,00	1,02	0,03
Зернові культури	1,01	0,69	1,85	0,94	0,00	0,06	0,02
Продукція борошномельно-круп'яної промисловості	1,18	1,95	0,19	0,28	0,00	2,92	52,84
Насіння і плоди олійних рослин	0,89	0,04	0,38	1,88	0,00	0,18	0,00
Жири та олії тваринного або рослинного походження	1,57	0,47	0,60	0,72	0,00	0,31	2,02
Цукор і кондитерські вироби з цукру	0,36	2,45	0,02	0,49	1,66	5,46	0,62
Какао та продукти з нього	0,27	2,09	0,01	0,27	6,59	6,23	1,33
Готові продукти із зерна	0,19	1,74	0,02	0,26	0,71	6,60	1,05
Продукти переробки овочів	0,04	1,02	0,00	1,81	0,72	3,55	0,25
Різні харчові продукти	0,21	0,60	0,11	0,38	0,37	6,19	0,07
Алкогольні і безалкогольні напої та оцет	0,26	3,58	0,01	0,36	50,97	5,61	1,18
Залишки і відходи харчової промисловості	0,48	0,00	0,43	1,88	0,00	1,46	0,00

Такі вагомі результати визначають рівень привабливості галузі для внутрішніх та зовнішніх інвесторів. Проаналізуємо динаміку капітальних та прямих іноземних інвестицій у Житомирську область (табл. 5)

Таблиця 5

Інвестиції в сільське господарство Житомирської області

Найменування	Рік					2014 р. до 2010 р., %
	2010	2011	2012	2013	2014	
Капітальні інвестиції, тис. грн	198537	246211	452675	474869	503479	у 2,5 р. б.
До загального обсягу, %	9,9	9,8	15,6	15,8	17,3	х
Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал), тис. дол. США	9649,9	11984	17296,4	20610,4	16678	172,8
До загального обсягу, %	3,9	3,5	4,8	5,3	5,8	х

Загальний об'єм прямих іноземних інвестицій, які надійшли в Житомирську область у 2014 р. становив 16678 тис. дол. США, що на 19,1 % менше ніж за попередній період. Прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор надійшло майже 6 % від загального обсягу в економіку області, що свідчить про значний потенціал і незадовільний стан сільськогосподарського виробника. Слід зазначити, що питома вага іноземних інвестицій в сільське господарство теж в останні роки постійно зростає. Отже, аграрний сектор стає все більше привабливим для інвестування і, що особливо важливо, для вітчизняного інвестора.

Посилюється інтерес інвесторів, зокрема іноземних, і до Житомирської області. Основними країнами-інвесторами сільського господарства Житомирської області є Данія, Німеччина, Франція, Кіпр, Нідерланди, Російська Федерація. У 2014 р. у сільському господарстві регіону кількість інвестиційно-активних підприємств збільшилася до 155, з яких 17 використовують прямий іноземний капітал і мають домовленості про співпрацю з іноземними інтегрованими формуваннями (табл. 3). Завдяки цьому, на 40 % збільшено закупівлю сільськогосподарської техніки.

Інвестори акцентують на винятковій привабливості поліських територій для вкладання інвестиційних ресурсів у розвиток м'ясного скотарства. Резерви природних кормових угідь, наявність земельно-майнових комплексів і земельних ділянок дозволяють на Поліссі Житомирщини реалізувати щонайменше 15 інвестиційних проектів із виробництва яловичини. За загального обсягу інвестиційного ресурсу 6 млн. дол. США можна щороку виробляти понад 100 тис. т яловичини й отримувати прибутки, починаючи з 2-го року реалізації проекту, – від 300 тис. до 1 млн. дол. США до 5-го року.

Таблиця 3

**Інвестиційні компанії із залученням іноземного капіталу,
діючі на сільських територіях Житомирської області**

Суб'єкт інвестування	Інвестор
ТОВ «Агро Андрушівка», Андрушівський район	Вольфрам Ройхер, ТОВ «АУСА», Австрія
ПП «Кароля», Бердичівський район	Бонелло Хенріх, Клаасен, Ервін-Герхард, Німеччина
ТОВ «Кольза», ТОВ «Бальзак», Бердичівський район	Жан Рош, Франція
с. Врублівка, с. Гордіївка, Романівський район	Ганро Гійом, Гарньо Флоріан, ТОВ «Єлисейські поля», Франція
с. Троща, Чуднівський район	Мішель Терещенко, ТОВ «Аграрний фонд Терещенка», Франція
Романівський, Баранівський, Ємільчинський райони	Крістіан Фреде Йоргенсен, ТОВ «Лотуре-Агро», Данія
ТОВ СП «Спіка», Андрушівський район	ЗАТ «Апріорі Інвест», Російська Федерація
ТОВ «Велике Поле», Овруцький район	Російська Федерація
ТОВ «УкрАгроРТ», Андрушівський, Черняхівський, Брусилівський райони	Роан Палсрут, Тейно Тірс, «Експерт Інвест ОУ», Естонія, Норвегія
Попільнянський район	Банк «Галуа-інвест», Кіпр
Черняхівський район	ДП «ДанМілк», Данія

Головним недоліком існуючої інвестиційної активності в галузі сільського господарства Житомирської області є спрямування фінансових ресурсів, головним чином, не на підтримку інноваційних напрямів, а на покращення основних виробничих показників аграрних підприємств, спорудження об'єктів виробничої інфраструктури тощо. Інвестиційна привабливість інноваційних аспектів сільськогосподарського виробництва у регіоні залишається низькою.

Таким чином, через призму зовнішньоекономічної діяльності чітко і яскраво видно всі внутрішні проблеми галузі. Приєднання України до зони вільної торгівлі з ЄС може призвести до перетворення вітчизняного ринку на ринок збуту європейського продовольства і продукції сільського господарства, зумовити поглиблення кризи в агробізнесі Житомирської області і розвитку сільських територій. Уникнути небезпеки можна лише підвищуючи конкурентоспроможність вітчизняних підприємств.

У третьому розділі – **«Удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектору житомирської області»** – визначено підходи до удосконалення механізму управління зовнішньоекономічними зв'язками на регіональному рівні. Здійснено прогнозування можливих економічних змін в зовнішньоекономічній діяльності аграрного сектора Житомирської області. Розроблено стратегічні напрями зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому виробництві.

Аналіз ринку продовольства та сільськогосподарської продукції дозволив встановити, що, незважаючи на наявний аграрний експортний потенціал області, реалії світового ринку, де все більшого розмаху набуває практика дотування виробництва, кредитування постачань продовольства в рамках державних і міждержавних програм, все ж таки ускладнюються можливості продажу українських продовольчих товарів на нових ринках та збереження існуючих ринків.

Досліджений розвиток міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами вказує на важливість державної підтримки сільського господарства та стимулювання розвитку експортного потенціалу. Саме тому в даний час особливу актуальність набуває питання про конкретне дотримання принципів територіального управління, про створення правових та економічних механізмів їх реалізації. Правове регулювання господарської діяльності в цих умовах матиме диференційований характер і багаторівневу структуру.

Початковим теоретичним положенням зміцнення та розвитку регіональної ланки управління зовнішньоекономічної діяльності в Україні є висновок про те, що для цього немає необхідності територіальної децентралізації зовнішньоекономічних функцій. На нашу думку, на даному етапі для України важливим є пошук різноманітних форм підтримки зовнішньоекономічної діяльності з боку місцевої влади в межах її загальної компетенції через регулювання регіональної економіки. Ця ідея і стала ключовою при розробці схеми організаційно-економічного та інституційного

забезпечення формування механізму управління зовнішньоекономічними зв'язками на регіональному рівні (рис. 3).

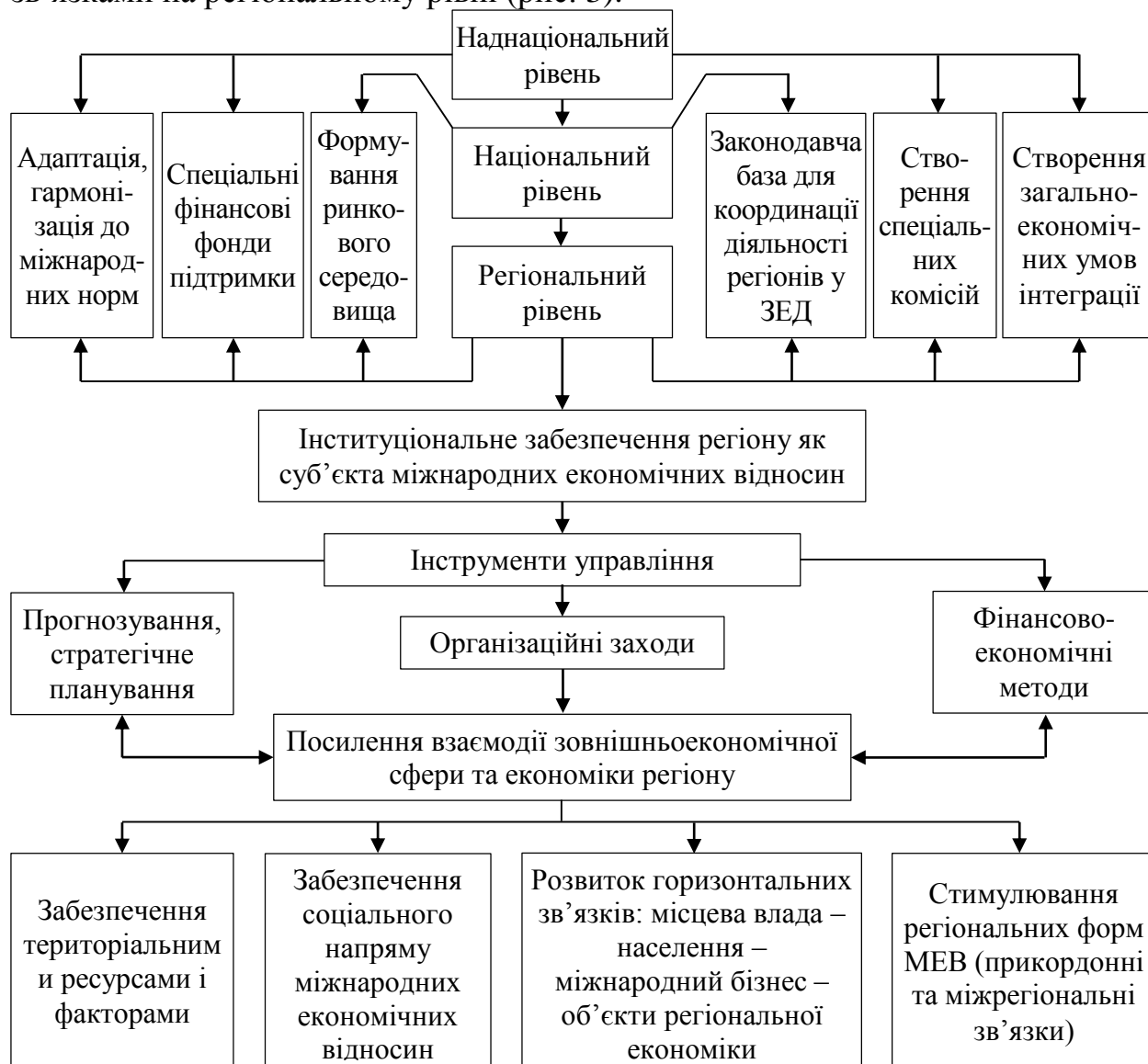

Рис. 3. Схема механізму управління зовнішньоекономічними зв'язками на регіональному рівні

Впровадження ефективної системи управління зовнішньоекономічними зв'язками на регіональному рівні дозволить в майбутньому ефективно нарощувати обсяги експорту сільськогосподарської продукції. Спрогнозуємо динаміку і обсяги зовнішньої торгівлі області. Адже якщо зовнішньоторговельний оборот буде мати позитивне сальдо, можна стверджувати про позитивні тенденції в розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектора Житомирської області. За допомогою математичного апарату Excel проведено вирівнювання ряду динаміки обсягу зовнішньоторговельного обороту продукції аграрного сектору, експорту та імпорту Житомирської області за 2010–2014 рр. та їх трирічний прогноз (рис. 4).

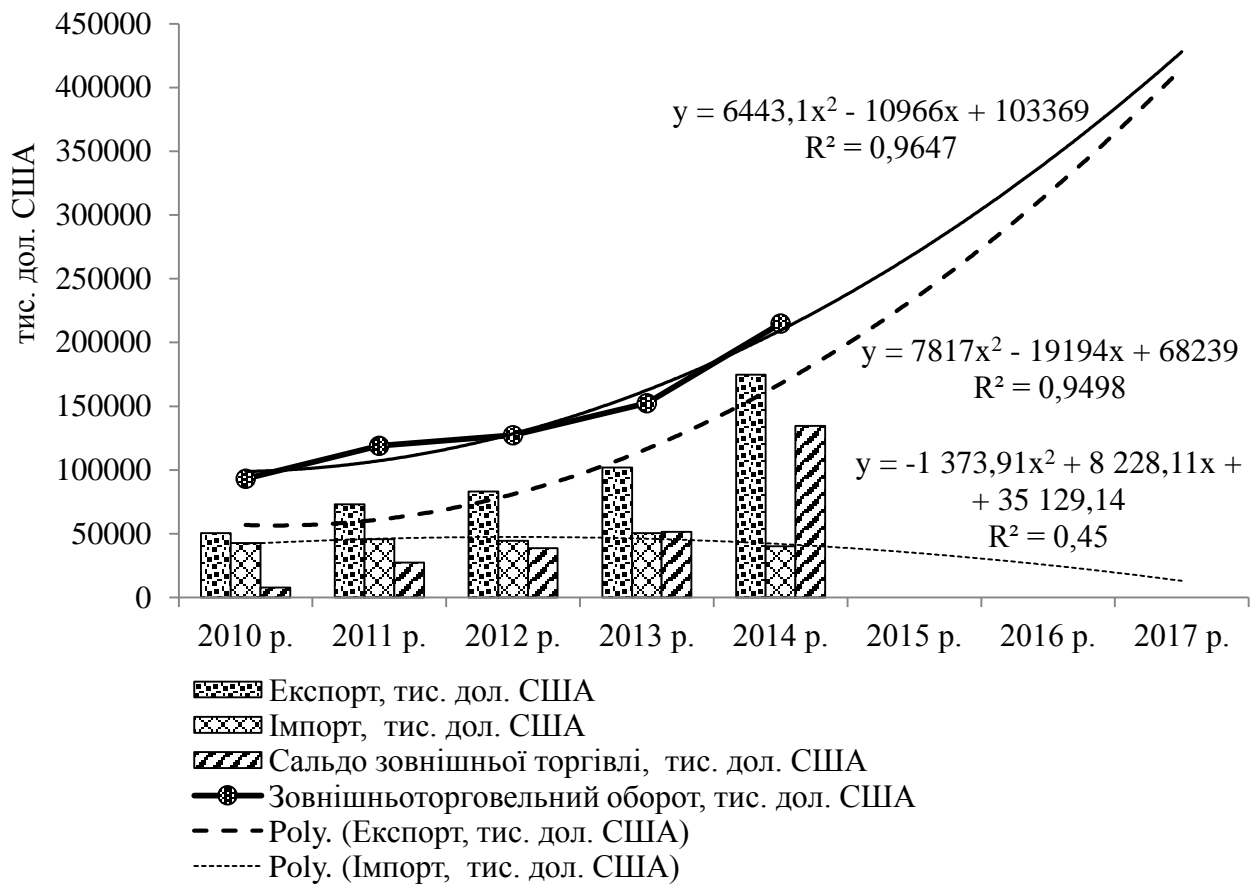

Рис. 4 Прогнозування обсягів експорту, імпорту та зовнішньоторговельного обороту Житомирської області до 2017 р.

Ряд динаміки обсягів експорту зовнішньоторговельного обороту та рівня зовнішньоторговельного сальдо Житомирської області вирівнювали аналогічно – за допомогою полінома другого порядку. Коефіцієнт детермінації зовнішньоторговельного сальдо ($R^2 = 0,96$), обсягу експорту ($R^2 = 0,95$) свідчать про високий зв'язок у виборці і найбільш правильний прогноз. Коефіцієнт детермінації моделі для прогнозування обсягу імпорту ($R^2 = 0,45$) свідчить про невисоку адекватність моделі. За умови збереження сучасних тенденцій щодо обсягів експорту зовнішньоторговельного обороту та рівня зовнішньоторговельного сальдо регіону з країнами світу можна стверджувати, що обсяги експорту будуть зростати, причому більш швидкими темпами, ніж обсяги імпорту і у 2017 р. приблизно складуть 414975 тис. дол. США.

Обсяг імпорту не буде суттєво змінюватися, що дає підстави стверджувати, що зовнішня торгівля Житомирської області продовольством та сільськогосподарською продукцією буде динамічно розвиватись. Отже, у контексті інтеграційних критеріїв вихідні умови сільського господарства мають певні позитивні характеристики.

Нами проводилась оцінка факторів, які впливають на ефективність зовнішньоекономічної діяльності Житомирського регіону. Проведений аналіз сучасного стану ринку показує наявність трьох груп продукції за рівнем конкурентоспроможності. Розглянемо лише окремі групи агропродовольчих товарів (рис. 5).

1. Група конкурентоспроможної продукції (їстівні плоди та горіхи, продукція борошномельно-круп'яної промисловості, овочі, готові продукти із зерна, зернові культури, мед);

2. Група продукції перспективної конкурентоспроможності (цукор і кондитерські вироби з цукру, молоко та молочні продукти, , насіння і плоди олійних рослин, жири та олії тваринного або рослинного походження, алкогольні і безалкогольні напої);

3. Група продукції з обмеженою перспективою створення конкурентоспроможності (продукти переробки овочів).

Високий	Жири та олії тваринного або рослинного походження	Продукція борошномельно-круп'яної промисловості Овочі	Їстівні плоди та горіхи
		Молоко та молочні продукти Цукор і кондитерські вироби з цукру	Мед Зернові культури Готові продукти із зерна
	Продукти переробки овочів		Насіння і плоди олійних рослин Алкогoльні і безалкогольні напої
Низький		Середній	Високий

Рис. 5. Матриця конкурентоспроможності основних експортних видів аграрної продукції Житомирської області

Джерело: власні дослідження.

Відповідно до рівня конкурентоспроможності агропродовольчих товарів, необхідно забезпечити відповідну політику на рівні держави та регіонів (рис. 6).

Так, для товарів, які мають порівняльні переваги на світовому ринку, слід провести заходи відносно утримання існуючих позицій та підвищення конкурентоспроможності за рахунок інтенсифікації виробництва та поглиблення рівня переробки. Умовою такої інтенсифікації є безумовне виконання технологій виробництва та переоснащення основних фондів галузі. Для використання потенціалу галузей, що увійшли до другої групи,

вважаємо за необхідне створити сприятливі умови для швидкого зростання конкурентоспроможності продукції за рахунок залучення інвестицій та відповідної державної підтримки.

Державна підтримка	Поглиблення рівня переробки та інтенсифікація виробництва	
	Та залучення	
Залучення стратегічних інвестицій або реструктуризація		інвестицій

Рис. 6. Стратегічні напрями трансформації аграрного сектора Житомирської області

Джерело: власні дослідження.

Для того, щоб підвищити конкурентоспроможність на світовому ринку, необхідно поглибити переробку овочів, особливу увагу при цьому звернувши на сертифікацію продукції. Значним потенціалом характеризується ринок хмелю, проте його виробляється на сьогоднішній день менше власної потреби, також відсутність інфраструктури для зберігання і переробки цієї продукції не дозволяє конкурувати на світовому ринку.

Перспективним є збільшення виробництва зерна, ріпаку, інших дрібносім'яних культур, насіння і продукція переробки яких користується підвищеним, попитом на світовому ринку. Щодо третьої групи товарів, то спочатку потрібно провести і визначити соціально-значущі галузі, відносно яких у випадку неможливості або неефективності залучення необхідних інвестиційних ресурсів, за умов стабільних і сприятливих створених державою умов, повинно бути прийнято рішення щодо реструктуризації галузі.

Отже, в інтересах виробників аграрної продукції та органів державної та місцевої влади України – віднайти зважений підхід до виробленої для постсоціалістичних країн аграрної політики, що дозволить трансформувати

аграрний сектор та перетворити його високоефективну та експортоорієнтовану галузь економіки. Проте сільське господарство зможе успішно конкурувати з світовим та європейським аграрним сектором у разі, якщо Україна і вітчизняні аграрії ставитимуться до сільського господарства як до ринку, що може і повинен давати прибуток, мати потужну експортну складову і бути джерелом валютних надходжень.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставленої мети щодо обґрунтування теоретичних підходів та розробки практичних рекомендацій до удосконалення системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектору Житомирської області було зроблено наступні висновки:

1. Зовнішньоекономічна діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання, яка пов'язана із здійсненням різноманітних видів зовнішньоекономічних відносин та має місце як на території України, так і за її межами. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності дозволяє вийти на нові перспективні ринку збуту продукції, розширити обсяги господарської діяльності, отримати додаткові прибутку, впроваджувати нові технології тощо. Зовнішньоекономічна діяльність дозволяє підприємствам конкурувати на глобальному ринку.

2. Для аналізу економічної ефективності зовнішньоекономічних відносин аграрних підприємств використовується ряд показників, серед яких обсяг експорту, обсяг імпорту, зовнішньоторговельний оборот, імпортна квота, експортна квота, товарна структура тощо. Для оцінки порівняльних переваг вітчизняної продовольчої та сільськогосподарської продукції доцільно використовувати індекс відносних порівняльних переваг RCA (Relative Comparative Advantage Index), індекс відносної експортної конкурентоспроможності RXA (Relative Export Advantage Index), індекс відносної залежності від імпорту RMP (Relative Import Penetration Index). Для ефективного застосування відповідних методів аналізу використовуються відповідні процедури системного аналізу, а також статистичні засоби встановлення взаємозв'язків та залежностей між показниками шляхом проведення економетричного моделювання засобами програмного забезпечення Microsoft Excel.

3. Протягом останніх п'яти років показники зовнішньоторговельного обороту Житомирської області аграрною продукцією зросли більше ніж у 2 рази. Питома вага продукції аграрного сектора у загальному обсязі зовнішньої торгівлі становить 22,6 %. Найбільші експортні поставки аграрної продукції, в середньому за 2010–2014 рр. були здійснені до країн СНД. Найбільшим імпортерам агропромислової продукції виступають країни Європи.

4. Аграрний сектор Житомирської області має значний експортний потенціал. Суб'єкти підприємництва експортують значно більше сільськогосподарської та продовольчої продукції ніж імпортують. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі постійно зростає і в 2014 р. досягло 134,5 млн. дол.

США. Проте негативним є те, що в експорті значну частку займає сировинна. Разом з тим в структурі імпорту відмічається зростання готових продуктів, в переважній масі дорогої. Висока питома вага в структурі імпорту дорогої продукції говорить про певну готовність внутрішнього ринку споживати більш дорогу та якісну сільськогосподарську продукцію, а також націлює виробників на необхідність переробки продукції в країні та її експорт.

5. Проведений порівняльний аналіз параметрів конкурентоспроможності основних видів вітчизняної сільськогосподарської продукції та інших держав-експортерів (зокрема, США, Канади, ЄС, країн Океанії) показав, що головними у забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на світовому ринку є економічні критерії (зокрема, низькі експортні ціни).

6. За результатами дослідження встановлено, що технічні та нормативно-правові параметри реалізуються частково, тоді як екологічні критерії майже не використовуються експортерами у формуванні конкурентних переваг української продукції на світовому ринку, що знижує ефективність, гнучкість та стабільність їх зовнішньоекономічної діяльності в довгостроковій перспективі.

7. Після імплементації угоди про зону вільної торгівлі з ЄС у вітчизняних аграрних підприємствах з'явилась можливість виходу на перспективний європейський ринок, але для сучасних сільськогосподарських підприємств Житомирської області дана перспектива поки що є мало досяжною.

8. Застосування в дисертації методу моделювання з метою прогнозування обсягів зовнішньоторговельних операцій продовольства та сільськогосподарської продукції та максимізації прибутку регіону від зовнішньоекономічної діяльності дозволило встановити, що Житомирська область може збільшити надходження від експорту аграрної продукції у найближчому майбутньому на 200 млн. дол. США.

9. Доведено, що підґрунтям збалансованого розвитку зовнішньоекономічної діяльності агропромислового комплексу Житомирської області є також формування сучасної ринкової інфраструктури, особливу роль в якій відіграють товарні біржі, розвиток яких потребує удосконалення та деталізації біржового законодавства, скорочення загальної кількості бірж, стандартизації правил біржової торгівлі та біржової документації, поширення укладання форвардних контрактів та запровадження ф'ючерсних угод, сприяння розвитку комунікацій, запровадження страхування біржових угод та системи постійного моніторингу кон'юнктури аграрних ринків в масштабі держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Лопачук С. О. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектора Житомирської області / С. О. Лопачук // Формування стратегії розвитку аграрного сектора регіону: збірник тез одинадцятої міжфакультетської науково-практичної конференції молодих вчених, 20 травня 2015 р. – Житомир: ЖНАЕУ, 2015. – С. 43–48.

АНОТАЦІЯ

Лопачук С. О. «Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектору Житомирської області». – Рукопис.

Дипломна робота студента ОКР «Магістр» за спеціальністю 8.03060104 «Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності». – Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир, 2016.

Метою роботи є обґрунтування напрямів формування ефективної системи управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств аграрного сектора. Роботу присвячено питанням удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств аграрного сектора. За результатами дослідження виявлено значні перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрною продукцією. Вже сьогодні продукти харчування та сільськогосподарська продукція Житомирської області постачається у різноманітні країни світу. Проте обмежуючим фактором торгівлі з високорозвиненими країнами світу поки залишається недостатній рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції. В роботі визначені напрями удосконалення управління ЗЕД підприємства агробізнесу. Розроблено прогноз зовнішньоекономічних відносин. Запропоновано стратегічні напрями зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому виробництві.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, аграрний сектор, продовольство, експорт, імпорт, зовнішньоторговельний оборот.

АННОТАЦИЯ

Лопачук С. А. «Управление внешнеэкономической деятельностью предприятий аграрного сектора Житомирской области». – Рукопись.

Дипломная работа студента ОКР «Магистр» по специальности 8.03060104 «Менеджмент внешнеэкономической деятельности». – Житомирский национальный агроекологический университет, Житомир, 2016.

Целью работы является обоснование направлений формирования эффективной системы управления внешнеэкономической деятельностью предприятий аграрного сектора. Работа посвящена вопросам совершенствования внешнеэкономической деятельности предприятий аграрного сектора. По результатам исследования выявлены значительные перспективы развития внешнеэкономической деятельности аграрной продукции. Уже сегодня продукты питания и сельскохозяйственная продукция Житомирской области поставляется в различные страны мира. Однако ограничивающим фактором торговли с высокоразвитыми странами мира пока остается недостаточный уровень конкурентоспособности отечественной продукции. В работе определены направления совершенствования управления ВЭД предприятия агробізнеса. Разработан прогноз внешнеэкономических отношений. Предложены стратегические

направления роста эффективности внешнеэкономической деятельности в агропромышленном производстве.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, аграрный сектор, продовольствие, экспорт, импорт, внешнеторговый оборот.

SUMMARY

Lopachuk S. A. «Management of foreign economic activity of enterprises of the agricultural sector in Zhytomyr region». – Manuscript.

Research paper on education and qualification level of OCD «Master» specialty 8.03060104 «Management of international agribusiness». – Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr, 2015.

The purpose of scientific research is formation an effective management system of external economic activity in the agricultural sector. The work is dedicated to improving foreign economic activity of enterprises of the agricultural sector. The study found significant prospects of development of foreign agricultural products. Already, food and agricultural products Zhytomyr region comes in various countries. However, the limiting factor in trade with the advanced countries of the world is still a lack of competitiveness of domestic products. The paper identified areas of improvement trade management agribusiness. Developed forecast foreign economic relations. A strategic directions of foreign economic activity increased efficiency in agricultural production.

Key words: foreign trade, agriculture, food, export, import, trade turnover.